

NOTĂ ANALITICĂ

DREPTUL LA ADĂPOST PENTRU PERSOANELE STRĂMUTATE INTERN DIN REGIUNEA TRANSNISTREANĂ

CHIȘINĂU, 2024

Autoare: Mihaela Șerpi

A contribuit: Nicoleta Hriplivii, Vadim Vieru

Coordonatoare de ediție: Olga Manole

Design grafic și machetare: Marina Bejenari

Documentul a fost elaborat de Asociația Promo-LEX, în cadrul proiectelor „Promovarea respectării drepturilor omului în Republica Moldova, inclusiv în regiunea transnistreană” și „Promovarea respectării drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova”, implementate cu suportul financiar oferit de Fundația Soros Moldova și National Endowment for Democracy. Opiniile exprimate în acest document aparțin exclusiv Asociației Promo-LEX. Acestea nu pot fi interpretate sub nicio formă ca reflectând opinia și poziția Fundației Soros Moldova și National Endowment for Democracy.

Cuprins

Acronime și abrevieri	4
Sumar	5
Introducere	6
1. Cadrul conceptual și normele internaționale	8
<i>1.1 Dreptul la adăpost provizoriu conform Principiilor Directoare ale ONU privind strămutarea internă</i>	8
<i>1.2 Normele Uniunii Europene privind dreptul la adăpost temporar</i>	9
2. Accesul PSI din regiunea transnistreană la adăpost temporar	10
3. Cadrul legislativ ucrainean și georgian privind strămutarea internă	18
Concluzii	22
Recomandări	23
Bibliografie	24

Acronime și abrevieri

AGSSȘ	Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă
ANOFM	Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă
BPR	Biroul politici de reintegrare
DGAMS	Direcția generală asistență medicală și socială a Consiliului Municipal Chișinău
IDMC	Centrul de monitorizare a strămutărilor interne
IGM	Inspectoratul General pentru Migrație
MMPS	Ministerul Muncii și Protecției Sociale
NRC	Consiliul Norvegian pentru Refugiați
ONG	Organizație neguvernamentală
ONU	Organizația Națiunilor Unite
PSI	Persoană/e strămutată/e intern
UE	Uniunea Europeană
Mun.	Municipiu
Nr.	Număr

Sumar

Normele internaționale stabilesc că responsabilitatea pentru protecția și sprijinirea persoanelor strămutate intern (PSI) revine guvernelor care se confruntă cu astfel de cazuri. Această responsabilitate implică respectarea și garantarea dreptului PSI la un standard de viață adecvat, acordarea asistenței umanitare de bază, restabilirea tuturor drepturilor și libertăților lezate și identificarea unor soluții durabile. Conform Principiilor Directoare ale Organizației Națiunilor Unite (ONU) privind strămutarea internă, asigurarea accesului la adăpost și cazare sigură este unul dintre elementele fundamentale ale asistenței care trebuie acordată PSI. Pentru a adera la aceste standarde internaționale este recomandat ca autoritățile să elaboreze un instrument național special, care să răspundă nevoilor și vulnerabilităților specifice ale PSI și ale familiilor acestora.

În ceea ce privește cazul Republicii Moldova, este de remarcat faptul că nici în timpul războiului moldo-rus din 1992 și nici în următorii 30 de ani după încetarea focului, nu a fost adoptată o lege privind strămutarea internă. În ultimele trei decenii, instituțiile de stat au primit mai multe demersuri referitoare la PSI din regiunea transnistreană, care solicitau asistență specializată, inclusiv adăpost sigur, din cauza violărilor grave ale drepturilor omului săvârșite de structurile transnistrene. Cereri de acordare a adăpostului temporar sigur pe malul drept al Nistrului au fost formulate atât de persoane adulte singure, cât și de minori și familii cu copii. Reîntoarcerea în regiunea transnistreană ar fi însemnat pentru aceste persoane supunerea la tratamente degradante, detenție ilegală în condiții inumane și intimidări sistematice.

În lipsa unui mecanism național dedicat acestei problematici, cazurile de strămutare internă au fost soluționate doar parțial, într-o manieră neuniformă, ad-hoc și tardivă, fără o abordare centrată pe drepturile omului și integrarea sustenabilă a PSI pe malul drept al Nistrului. Această stare de fapt este descurajantă și demoralizantă pentru victimele din regiunea transnistreană. De aceea, unele victime rămân în continuare în regiune, în ciuda numeroaselor riscuri.

Informații privind serviciile specializate de sprijinire disponibile pentru PSI din teritoriul temporar ocupat al țării, cum ar fi adăposturi sau orice altă cazare provizorie, nu sunt publicate pe website-urile instituțiilor de stat și nici nu sunt comunicate la primul contact cu o autoritate competentă. În unele situații, singura alternativă pentru PSI din regiunea transnistreană au fost serviciile de plasament oferite de organizațiile neguvernamentale (ONG-uri). În aceste condiții, PSI au fost expuse riscului ridicat de victimizare repetată și marginalizare, au fost deseori private de dreptul la un nivel de trai decent și nu au beneficiat de soluții durabile, fapt ilustrat inclusiv de studiile de caz incluse în nota analitică de față.

Ținând cont de experiențele PSI din regiunea transnistreană, dar și de răspunsul autorităților, am formulat o serie de recomandări în ultima secțiune a notei analitice. Aceste recomandări fac referire la ajustarea cadrului legislativ, consolidarea colaborării cu societatea civilă, îmbunătățirea procesului de informare a PSI, dezvoltarea unor linii directoare de coordonare între instituțiile abilitate, precum și de direcționare a PSI spre servicii specializate etc.

Introducere

Unul dintre cele mai frecvente răspunsuri pe care le primesc PSI din regiunea transnistreană de la autorități, atunci când solicită adăpost temporar pe malul drept al Nistrului, este că nu întrunesc criteriile de eligibilitate pentru a beneficia de serviciile de plasament existente. Practic, cea mai importantă nevoie a PSI din regiunea transnistreană în faza critică a strămutării nu poate fi satisfăcută de autoritățile constituționale într-o manieră coordonată și coerentă. Motivul este faptul că legislația națională nu prevede statutul de PSI și, respectiv, protecție și asistență specializată pentru această categorie de persoane. Prin urmare, PSI din regiunea transnistreană, deja marginalizate și cu posibilități limitate de a-și exercita drepturile fundamentale, nu simt că pot beneficia de un mediu sigur pe teritoriul controlat al țării sau de soluții durabile pentru problemele cu care se confruntă.

Această notă analitică este realizată în contextul în care autoritățile Republicii Moldova și-au manifestat disponibilitatea de a îmbunătăți cadrul legislativ național pentru: (1) a include termenul de PSI, (2) a reglementa statutul acestor persoane, (3) a stabili atribuțiile instituțiilor în acordarea serviciilor specializate de asistență și a măsurilor de protecție și (4) a aborda nevoile specifice ale PSI. Ținând cont de faptul că protecția și sprijinirea PSI reprezintă un proces complex și implică intervenții multiple și coordonate, documentul de față tratează doar una dintre componentele sale fundamentale, și anume acordarea de adăpost sau orice altă cazare provizorie adecvată.

Am considerat oportun să realizăm o analiză pe acest subiect, pornind de la convingerea că PSI, în calitate de cetățeni și rezidenți ai Republicii Moldova, trebuie să aibă acces nediscriminatoriu la serviciile de sprijinire minime prevăzute de legislația națională și standardele internaționale. Prin intermediul acestei note analitice, evidențiem că lipsa controlului efectiv asupra regiunii transnistrene nu reprezintă un obstacol în dezvoltarea unui mediu sigur pentru PSI pe teritoriul controlat al țării. Este cert faptul că asigurarea accesului la adăpost pe malul drept al Nistrului va contribui la transformarea în realitate a drepturilor victimelor încălcărilor drepturilor omului din regiunea transnistreană.

Obiectivul primar al acestei note analitice este documentarea și prezentarea situației PSI din regiunea transnistreană din perspectiva nevoii de adăpost provizoriu. De asemenea, folosind surse primare și secundare, vom încerca să oferim răspunsuri la următoarele întrebări de cercetare:

1. Ce prevăd normele internaționale privind acordarea de adăpost temporar PSI?
2. Ce exemple de bune practici pot fi preluate din Ucraina și Georgia?
3. Cum poate fi asigurat accesul PSI din regiunea transnistreană la adăpost pe teritoriul controlat al țării?

Analiza debutează cu definirea conceptului de persoane strămutate intern pentru a facilita înțelegerea subiectului. Ulterior, sunt enumerate normele și standardele internaționale privind accesul PSI la adăposturi sau orice altă cazare provizorie adecvată. Cea de-a doua secțiune a notei analitice tratează felul în care autoritățile constituționale au abordat până în prezent nevoia de adăpost a PSI din regiunea transnistreană, prezentând și studii de caz, care redau câteva experiențe individuale. Ultima secțiune a documentului se axează pe măsurile implementate de autoritățile ucrainene și georgiene în vederea asigurării accesului PSI la adăpost provizoriu, care ar putea servi drept sursă de inspirație pentru Republica Moldova. În final, în baza analizei, au fost elaborate o serie de concluzii și recomandări adresate autorităților și altor actori relevanți.

Din perspectiva abordării metodologice, metoda folosită pe parcursul scrierii documentului este cercetarea documentară. Am recurs la analiza (1) publicațiilor elaborate sau selectate de raportorul special al ONU pentru drepturile omului în cazul PSI, (2) a materialelor din dosarele gestionate de avocații Asociației Promo-LEX ce vizează reclamanți din regiunea transnistreană și (3) a reportajelor care prezintă istoriile victimelor violărilor drepturilor omului din stânga Nistrului și mun. Bender. De asemenea, am utilizat răspunsurile primite la cererile de acces la informații de interes public și la solicitările adresate Ministerului Muncii și Protecției Sociale (MMPS), Biroului politici de reintegrare (BPR), Direcției generale asistență medicală și socială a Consiliului Municipal Chișinău (DGAMS) și Agenției pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă (AGSSSÎ).

În documentul de față, vom utiliza termenul „persoană strămutată intern”, chiar dacă legislația națională nu prevede acest concept. În sensul prezentei note analitice, acest termen se referă la persoanele care au fost nevoite să părăsească regiunea transnistreană din cauza încălcărilor grave ale drepturilor omului și se refugiază pe teritoriul controlat de autoritățile constituționale pentru a beneficia de protecție și asistență specializată.

1. Cadrul conceptual și normele internaționale

Definiția conceptului de PSI, care se regăsește în Principiile Directoare ale ONU privind strămutarea internă, stipulează că PSI sunt „persoane sau grupuri de persoane care au fost forțate sau nevoite să-și părăsească locuințele sau locurile de reședință, ca urmare a sau pentru a evita efectele unui conflict armat, situațiile de violență generalizată, încălcările drepturilor omului, dezastrelor naturale sau cele cauzate de om și care nu au traversat o frontieră de stat recunoscută internațional”¹.

Strămutarea internă pune în pericol calitatea vieții și bunăstarea persoanelor, privându-le adesea de drepturile și libertățile fundamentale, precum și de legăturile sociale și relațiile economice pe care le aveau la locul de reședință permanent. Din acest motiv, autorii Ghidului elaborat de Centrul de monitorizare a strămutărilor interne (IDMC), Consiliul Norvegian pentru Refugiați (NRC) și The Brookings Institution argumentează că pentru protejarea și sprijinirea PSI, în conformitate cu nevoile lor distincte, este necesară dezvoltarea unor mecanisme naționale speciale. De ce? Pentru că, de obicei, cadrul legislativ ordinar nu reușește (1) să abordeze nevoile și vulnerabilitățile PSI, (2) să stabilească clar competențele instituțiilor la nivel național și local în ceea ce privește gestionarea cazurilor PSI și (3) nu prevede alocarea resurselor necesare pentru a oferi un nivel de protecție adecvat PSI². De asemenea, autorii Ghidului subliniază că, în pofida inexistenței unei ierarhii a drepturilor PSI, este important ca în faza critică să fie prioritizată siguranța persoanei, accesul la hrană, apă, adăpost și îngrijire medicală, precum și prevenirea separării familiei. Însă, dincolo de situațiile de urgență, obiectivul central al mecanismelor naționale pentru PSI este restabilirea tuturor drepturilor lezate, fără discriminare și întârzieri nejustificate³.

1.1 Dreptul la adăpost provizoriu conform Principiilor Directoare ale ONU privind strămutarea internă

Principiile Directoare ale ONU privind strămutarea internă constituie unul dintre cele mai importante documente referitoare la protecția și sprijinirea PSI. Dreptul la adăpost este prevăzut de Principiul 18, care indică clar că toate PSI au dreptul la un standard de viață adecvat. În acest sens, indiferent de circumstanțe și fără discriminare, autoritățile competente trebuie să furnizeze cel puțin:

- ▷ hrană și apă potabilă;
- ▷ adăpost și locuințe de bază;
- ▷ îmbrăcăminte corespunzătoare;
- ▷ servicii medicale și condiții de igienă esențiale⁴.

1 Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite. 1998. *Guiding Principles on Internal Displacement*, p. 5. <https://www.iom.int/guiding-principles-internal-displacement>. Accesat la 03.06.2024.

2 Internal Displacement Monitoring Centre, Consiliul Norvegian pentru Refugiați și The Brookings Institution. 2013. *Instrumente naționale privind strămutarea internă: un ghid pentru dezvoltarea lor*, p. 11. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/Law-and-policy-making_Guide-2013.pdf. Accesat la 03.06.2024.

3 Ibidem, p. 75.

4 Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite. 1998. *Guiding Principles on Internal Displacement*, p. 11. <https://www.iom.int/guiding-principles-internal-displacement>. Accesat la 03.06.2024

Faptul că accesul la adăpost reprezintă o prioritate-cheie pentru protecția PSI este specificat inclusiv în *Manualul privind protecția persoanelor strămutate intern*, publicat de Înalțul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați⁵.

1.2 Normele Uniunii Europene privind dreptul la adăpost temporar

Legislația Uniunii Europene (UE), la fel, stabilește o serie de norme și standarde minime, relevante pentru protecția și sprijinirea PSI, inclusiv din perspectiva dreptului la adăpost. În următoarele paragrafe vom nota câteva dintre ele:

- ▶ Articolul 34, punctul 3 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene face referire la dreptul la asistență socială și la asistență în ceea ce privește locuința, în vederea asigurării unei vieți demne pentru persoanele care nu dispun de resurse suficiente⁶.
- ▶ Articolul 13, punctul 1 din Directiva 2001/55/CE⁷ privind standardele minime pentru acordarea protecției temporare stipulează: „Statele membre se asigură că persoanele care beneficiază de protecție temporară au acces la cazare corespunzătoare sau, după caz, la mijloacele pentru obținerea acesteia”. Articolul 16, punctul 2, litera 3 din aceeași directivă specifică faptul că minorii neînsoțiți să fie plasați în centre de primire cu facilități specifice pentru minori sau alte forme de cazare potrivite pentru aceștia.
- ▶ Directiva 2012/29/UE de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității indică explicit că serviciile specializate de sprijinire pun la dispoziție cel puțin „adăposturi sau orice altă cazare provizorie adecvată pentru victimele care au nevoie de un loc sigur din cauza unui risc iminent de victimizare secundară și repetată sau de intimidare și răzbunare”.
 - Standardele minime stipulate în Directiva privind drepturile victimelor sunt relevante pentru PSI din regiunea transnistreană, deoarece acestea sunt cu precădere victime ale infracțiunilor și violărilor grave ale drepturilor omului.

5 Global Protection Cluster. 2010. *Manual pentru protecția persoanelor strămutate intern*, p. 269. <https://www.unhcr.org/media/handbook-protection-internally-displaced-persons-0>. Accesat la 04.06.2024.

6 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. 2012. *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (2012/C 326/02)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT>. Accesat la 05.06.2024.

7 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. 2001. *Directiva 2001/55/CE a Consiliului din 20 iulie 2001 privind standardele minime pentru acordarea protecției temporare, în cazul unui aflux masiv de persoane strămutate, și măsurile de promovare a unui echilibru între eforturile statelor membre pentru primirea acestor persoane și suportarea consecințelor acestei primiri*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055>. Accesat la 05.06.2024.

2. Accesul PSI din regiunea transnistreană la adăpost temporar

În perioada 2 martie – 2 august 1992, în timpul războiului moldo-rus de pe Nistru, aproximativ 100.000 de persoane din regiunea transnistreană au fost strămutate intern, conform Human Rights Watch⁸. De atunci, cazuri de strămutare internă a locuitorilor regiunii transnistrene au continuat să existe aproape anual, din cauza încălcărilor grave ale drepturilor omului, cum ar fi arestări ilegale, percheziții arbitrare, răpiri și ținerea în condiții inumane de detenție.

De la bun început, este important de punctat că legislația Republicii Moldova nu prevede noțiunea de PSI, ci doar de persoane străine strămutate nevoite să-și părăsească țara sau regiunea de origine⁹. Prin urmare, nefiind reglementat statutul de PSI, cadrul legislativ național nu stipulează drepturile acestei categorii de persoane, cum ar fi dreptul la adăpost provizoriu. Însă articolul 47 din Constituția Republicii Moldova, care face referire la dreptul la asistență și protecție socială, stabilește că „statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare”¹⁰.

Necesitatea adoptării unei legi privind strămutarea internă a fost semnalată în 2020 de fracțiunea PAS¹¹ și în 2023 de viceprim-ministrul pentru reintegrare, Oleg Serebrian¹². De exemplu, în cadrul unui interviu acordat redacției AO Proiectul media „Cu Sens”, viceprim-ministrul pentru reintegrare a declarat: „Pregătim o lege în acest sens ca să poată statul asigura acești cetățeni care vin din partea stângă a Nistrului. Noi ne-am gândit la diferite posibilități pentru a evita astfel de situații pe viitor, inclusiv construcția unui azil, reabilitarea unui azil din fonduri internaționale, pentru că numărul acestor oameni se poate multiplica”. În pofida acestor propuneri, autoritățile constituționale nu au dezvoltat ulterior niciun mecanism național dedicat strămutării interne.

Numărul exact de cazuri de strămutare internă din regiunea transnistreană și profilul exact al PSI nu este cunoscut, deoarece aceste date nu sunt colectate de autoritățile Republicii Moldova. Totuși, profilul PSI din regiunea transnistreană care au fost asistate juridic de Asociația Promo-LEX relevă că acestea sunt preponderent victime ale încălcărilor grave ale drepturilor omului. Aceste persoane și familiile lor sunt amenințate, intimidat, ostracizate și supravegheate sistematic pentru pretinse fapte de „extremism”, „trădare de patrie”, acțiuni de „reabilitare a nazismului”, „defăimarea” liderilor structurilor transnistrene sau a componentei ruse din cadrul Forțelor Mixte de Menținere a Păcii. Respectiv, reîntoarcerea PSI în regiunea transnistreană este echivalentă cu victimizarea repetată.

8 Human Rights Watch. 1993. *Human Rights in Moldova. The Turbulent Dniester*, p. 6. <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/Moldova0393.pdf>. Accesat la 08.06.2024.

9 Legea nr. 270 din 18.12.2008 privind azilul în Republica Moldova, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136582&lang=ro. Accesat la 07.06.2024.

10 Constituția Republicii Moldova, https://presedinte.md/app/webroot/Constitutia_RM/Constitutia_RM_RO.pdf.

11 Cupcea, Polina. 2023. „Andrei nu se mai întoarce în Transnistria”. Asociația Reporterilor „Oameni și Kilometri”, 10 mai. https://oamenisikilometri.md/andrei-nu-se-mai-intoarce-in-transnistria/?fbclid=IwAR3pU4gFTjxBVjwnbmitK2Y8llBhgLBZTj_QsTzJFkQij-H4yt6hoxc33Mc. Accesat la 09.06.2024.

12 Leahu, Daniela. 2023. „Solidari cu Ucraina, condamnați de Tiraspol”. AO Proiectul media „Cu Sens”, 30 noiembrie. <https://cusens.md/ro/reportaje/solidari-cu-ucraina-condamnati-de-tiraspol/?tztc=1>. Accesat la 09.06.2024.

Analizele realizate la nivel național¹³ și internațional^{14, 15} reliefează situația alarmantă a drepturilor omului în regiunea transnistreană, în special în ceea ce privește dreptul la libertate și siguranță, accesul la justiție, libertatea de circulație, libertatea de exprimare, libertatea de asociere, protecția împotriva torturii și tratamentelor degradante. Totodată, rapoartele elaborate anual de Asociația Promo-LEX¹⁶ scot în evidență faptul că starea drepturilor omului s-a înrăutățit drastic în contextul ultimelor crize. La fel de important de menționat este faptul că, începând cu iunie 2022, locuitorii regiunii transnistrene care se adresează organelor de drept constituționale și/sau celor internaționale riscă să fie pedepsiți penal¹⁷. În aceste circumstanțe, avem motive pertinente să estimăm că autoritățile constituționale vor continua să primească cereri de asistență din partea PSI din regiunea transnistreană. Acest fapt reiese inclusiv din răspunsul MMPS la cererea de acces la informații de interes public formulată de Promo-LEX, prin care confirmă că „în ultima perioadă au parvenit mai multe demersuri cu referire la persoanele strămutate din stânga Nistrului”¹⁸. E important de remarcat că numărul celor care ar sesiza autoritățile constituționale și care ar solicita sprijin ar fi, cu siguranță, mai mare dacă ar exista măsuri concrete de asistență pentru această categorie de persoane.

Din cauza lipsei unui mecanism național integrat, nu există o instituție concretă („national focal point”) responsabilă de gestionarea cazurilor de strămutare internă și de direcționarea PSI spre servicii specializate de asistență, inclusiv adăpost și cazare temporară sigură. De asemenea, pe website-urile instituțiilor de stat, cum ar fi BPR, Inspectoratul General pentru Migrație (IGM), Oficiul Avocatului Poporului, AGSSSÎ și MMPS, nu sunt publicate informații clare despre pașii pe care îi poate urma o persoană care este nevoită să părăsească regiunea transnistreană. În plus, nu există nicio linie telefonică pentru suport specializat dedicată acestor persoane. Din aceste considerente, cererile privind acordarea de adăpost sau direcționarea către servicii de plasament au fost trimise mai multor instituții, cum ar fi BPR, MMPS, AGSSSÎ, IGM și DGAMS. Este important de remarcat că, în majoritatea situațiilor, PSI din regiunea transnistreană au fost puse în contact cu autoritățile constituționale prin intermediul organizațiilor societății civile.

BPR, instituția responsabilă de dosarul transnistrean, se ocupă doar tangențial de protecția și asistența locuitorilor regiunii transnistrene ale căror drepturi au fost încălcate. Într-un răspuns formulat de BPR, în martie 2023, se precizează că „în conformitate cu competențele stabilite de legislația în vigoare, aspectele ce țin de asigurarea cu locuințe și cazarea în centre de plasament pot fi soluționate la nivelul autorităților publice locale din localitatea în care persoana/familia respectivă își are reședința sau domiciliul sau al subdiviziunilor de profil ale autorităților administrației publice centrale”¹⁹.

Respectiv, BPR sesizează alte instituții specializate despre cazurile de strămutare internă și măsurile de sprijin solicitate. Însă direcționarea acestor cazuri nu este efectuată în baza unor linii directe clare sau a unor proceduri care să stabilească modul de coordonare între instituțiile implicate. Din acest motiv, reprezentanții BPR

13 Avocatul Poporului. 2024. *Raport anual privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2023*. <https://ombudsman.md/post-document/raport-anual-privind-respectarea-drepturilor-si-libertatilor-omului-in-republica-moldova-in-anul-2023/>. Accesat la 30.05.2024.

14 U.S. Department of State. 2024. *2023 Country Reports on Human Rights Practices: Moldova*. Washington D. C.: Biroul pentru Democrație, Drepturile Omului și Muncă. <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/moldova/>. Accesat la 30.05.2024.

15 Freedom House. 2024. *Freedom in the World 2023. Transnistria*. <https://freedomhouse.org/country/transnistria/freedom-world/2024>. Accesat la 30.05.2024

16 Asociația Promo-LEX. 2023. *Drepturile omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Retrospectiva anului 2023. Raport*. https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/12/Raport_DORT_RO_2023.pdf. Accesat la 30.05.2024.

17 Zona de Securitate. 2022. DOC. „Krasnoselski a semnat legea ce pedepsește cu închisoarea oamenii din regiune ce se vor adresa în instanțele legale”. <https://zonadesecuritate.md/doc-krasnoselski-a-semnat-legea-ce-pedepseste-cu-inchisoarea-oamenii-din-regiune-ce-se-vor-adresa-in-instantele-legale/>. Accesat la 28.05.2024.

18 Răspunsul Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. S-733/24 din 26.02.2024.

19 Răspunsul Biroului politici de reintegrare nr. 23-78-3189 din 24.03.2023.

au fost nevoiți, în cazurile urgente, să identifice, prin intermediul unor relații informale, potențiale locații pentru cazarea provizorie a PSI, cum ar fi adăposturile administrate de asociațiile obștești.

În legătură cu măsurile de asistență socială acordate de structurile teritoriale, este important să oferim unele clarificări. Potrivit Hotărârii Guvernului nr. 957/2023, cetățenii din regiunea transnistreană, în funcție de domiciliu, pot fi deserviți de structurile teritoriale de asistență socială din Anenii Noi, Soroca, Dubăsari, Criuleni, Șoldănești, Ștefan Vodă sau Căușeni²⁰. Cu toate acestea, precizăm că (1) printre sarcinile specialiștilor din cadrul structurilor teritoriale de asistență socială nu se menționează gestionarea cazurilor de strămutare internă, (2) nu există linii directe sau metodologii pentru echipele de la nivel local referitoare la evaluarea nevoilor PSI din regiunea transnistreană și direcționarea acestora spre servicii de plasament și (3) nu toate PSI din regiunea transnistreană dețin acte de identitate emise de autoritățile constituționale, care ar putea dovedi domiciliul în Republica Moldova. Referirea PSI din regiunea transnistreană exclusiv către structurile teritoriale de asistență socială nu reprezintă o soluție viabilă, deoarece aceste cazuri ar trebui gestionate și coordonate de o serie de instituții specializate, care să acorde statutul de PSI, să evalueze nevoile și vulnerabilitățile specifice și să elimine eventualele riscuri de securitate.

O altă instituție de profil, de la nivel central, este AGSSSÎ, autoritatea din subordinea MMPS, care gestionează serviciile sociale cu specializare înaltă, adică serviciile prestate într-o instituție rezidențială sau într-o instituție specializată de plasament temporar, ce implică o serie de intervenții complexe, inclusiv în cazurile de pericol iminent pentru viața și sănătatea persoanei²¹. AGSSSÎ gestionează 15 centre, în care MMPS exercită calitatea de fondator și care asigură accesul la servicii de plasament temporar, asistență și protecție, precum și servicii de reabilitare²². În momentul de față, PSI din regiunea transnistreană nu sunt eligibile pentru prestarea serviciilor în niciunul dintre aceste centre. Regulamentele cu privire la organizarea și funcționarea centrelor gestionate de AGSSSÎ stipulează că serviciile specializate de suport, inclusiv acordarea de adăpost, sunt destinate doar următoarelor categorii de persoane: victimele violenței în familie, victimele violenței sexuale, cuplurile mamă-copil, victimele și potențialele victime ale traficului de ființe umane, persoanele cu dizabilități, persoanele vârstnice, copii victime/martori ai infracțiunilor, copii separați de familie și copii în situații de risc²³. Un alt aspect important derivă din analiza hărții serviciilor sociale furnizate de AGSSSÎ.

Așadar, observăm că în proximitatea orașelor Tiraspol, Bender și Râbnici nu există niciun centru care ar putea adăposti PSI din regiunea transnistreană în situații critice, iar cele două centre de plasament din Zona de Securitate, adică din comuna Cocieri și orașul Criuleni, acordă asistență doar persoanelor vârstnice, persoanelor adulte și copiilor cu dizabilități²⁴. În mun. Chișinău, unde se refugiază majoritatea PSI din regiunea transnistreană din motive de securitate, AGSSSÎ gestionează trei centre: (1) Centrul de plasament pentru persoane vârstnice și persoane cu dizabilități, (2) Centrul de asistență și protecție a victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane și (3) Centrul de plasament și reabilitare pentru copii de vârstă fragedă.

20 Guvernul Republicii Moldova. Hotărârea nr. 957 din 06.12.2023 cu privire la constituirea, organizarea și funcționarea agențiilor teritoriale de asistență socială. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143782&lang=ro. Accesat la 20.06.2024.

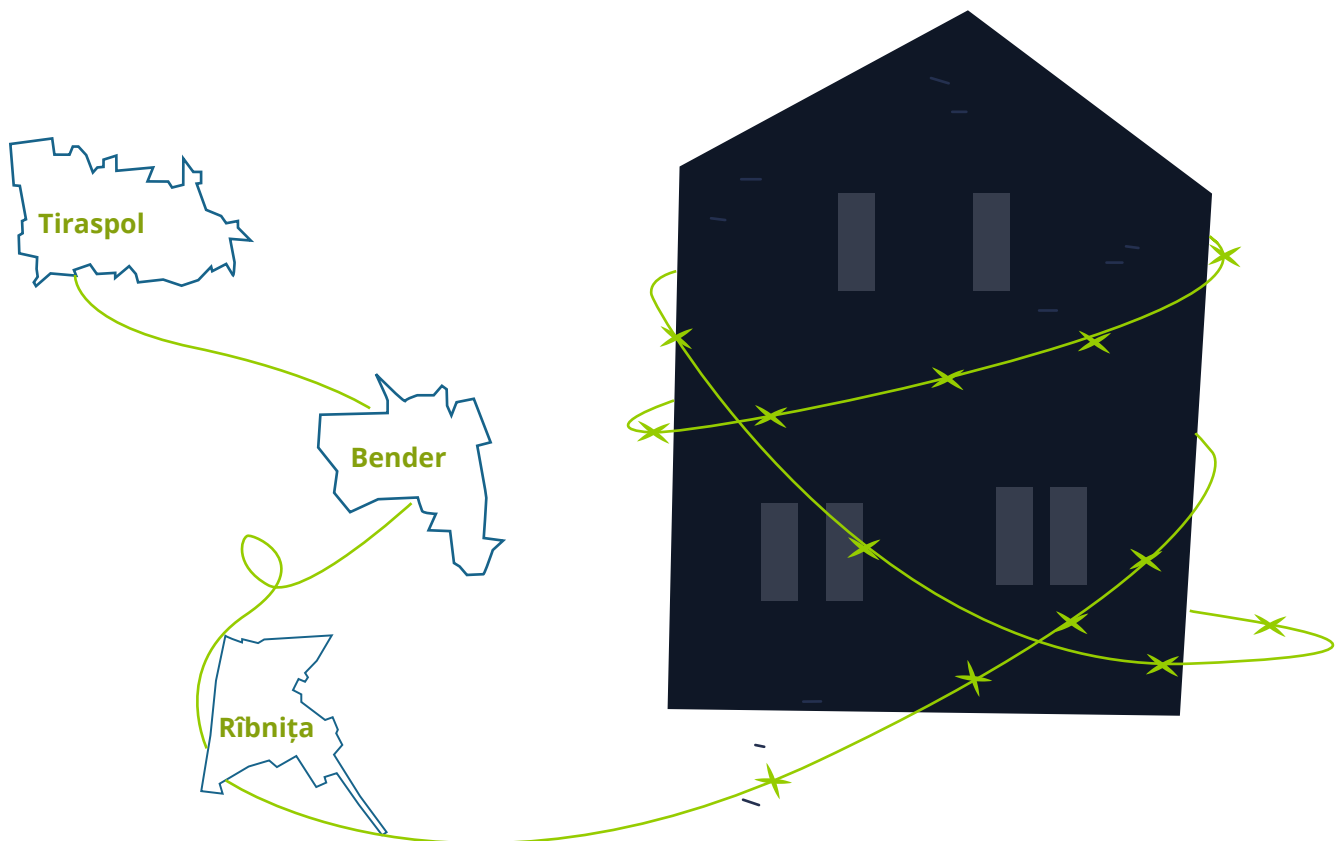
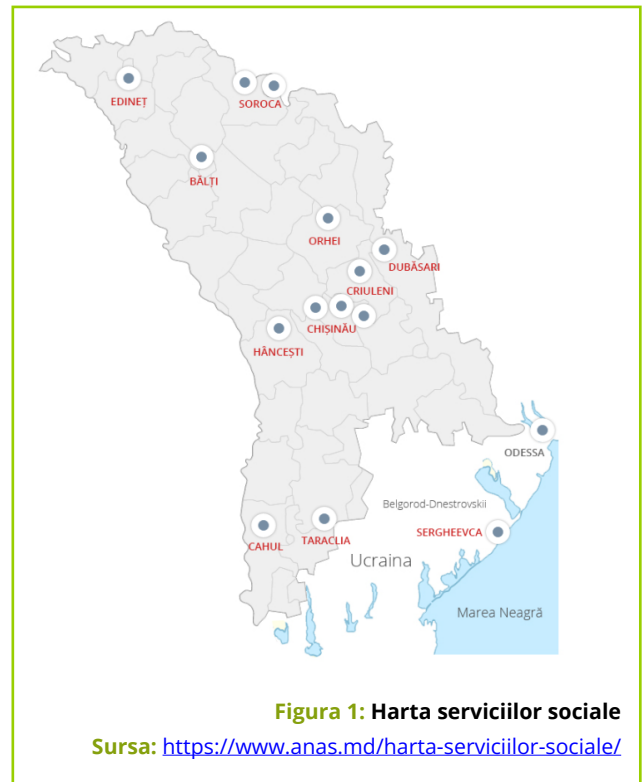
21 Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă. *Servicii sociale*. <https://www.anas.md/harta-serviciilor-sociale/servicii-sociale/>. Accesat la 01.07.2024.

22 Guvernul Republicii Moldova. Hotărârea nr. 955 din 06.12.2023 cu privire la organizarea și funcționarea Agenției pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă și reorganizarea unor instituții publice aflate în gestiunea acesteia. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140478&lang=ro. Accesat la 20.06.2024.

23 Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă. *Cadrul normativ*. <https://www.anas.md/cadrul-normativ/#a14>. Accesat la 14.06.2024.

24 Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă. *Harta serviciilor sociale*. <https://www.anas.md/harta-serviciilor-sociale/>. Accesat la 01.07.2024.

În anumite cazuri de strămutare internă, AGSSSÎ, la solicitarea Guvernului Republicii Moldova și a Asociației Promo-LEX, a plasat temporar PSI, în regim de urgență, în cadrul Serviciului Asistență și Protecție victime bărbați din mun. Chișinău. Acest fapt a fost posibil prin derogare de la legislația în vigoare. Conform cadrului normativ în vigoare, „serviciile sociale cu specializare înaltă se acordă beneficiarului numai dacă acesta a fost referit, în urma unei evaluări complexe, de către structura teritorială de asistență socială de la locul de trai al beneficiarului”²⁵. Cu toate acestea, atunci când există un pericol iminent pentru viața și sănătatea persoanei, serviciile sociale cu specializare înaltă pot fi acordate, prin derogare de la prevederile legale, pe un termen de cel mult 30 de zile.

În proximitatea orașelor Tiraspol, Bender și Rîbnița nu există niciun centru care ar putea adăposti PSI din regiunea transnistreană în situații critice

25 Ibidem.

Studiul de caz nr. 1:

Cazarea unei PSI din regiunea transnistreană într-un centru de plasament gestionat de stat, prin derogare de la prevederile legale

În 2024, Nicolae*, locuitor al regiunii transnistrene, a fost acuzat de publicarea unor materiale „extremiste” pe rețelele de socializare și de „defăimarea” liderului regiunii transnistrene. Nicolae a fost reținut ilegal și intimidat de reprezentanții „ministerului securității” de la Tiraspol. După ce a fost eliberat provizoriu pe cauțiune, Nicolae s-a refugiat la Chișinău pentru a solicita protecție, asistență și adăpost provizoriu. Decizia sa a fost motivată de riscul de a fi privat de libertate în mod ilegal pentru o perioadă de 10 ani.

Nicolae a solicitat sprijin de la Asociația Promo-LEX, care a notificat imediat instituțiile relevante despre acest caz și l-a sprijinit pe Nicolae în depunerea demersurilor. BPR, fiind informat despre strămutarea internă a lui Nicolae, a solicitat DGAMS a Consiliului Municipal Chișinău să ofere măsuri de sprijin. La fel ca în alte cazuri de strămutare internă, DGAMS a răspuns că „la nivelul mun. Chișinău nu sunt dezvoltate servicii de plasament pentru persoanele adulte”²⁶. O cerere similară a fost adresată MMPS. În februarie, MMPS a solicitat AGSSSÎ plasarea temporară a lui Nicolae în unul dintre centrele gestionate de stat, prin derogare de la cadrul legislativ. MMPS și-a motivat solicitarea prin faptul că reîntoarcerea lui Nicolae în regiune ar însemna „supunerea la un tratament inuman și degradant – pericol iminent pentru viața și sănătatea acestuia [...]”. Pe 31 mai, în baza solicitării Asociației Promo-LEX, MMPS a cerut prelungirea perioadei de cazare a lui Nicolae până pe 31 august, timp în care autoritățile își propun să finalizeze procesul de examinare a acestui caz.

* Numele a fost modificat pentru a proteja confidențialitatea și siguranța persoanei.

În ceea ce privește centrele de plasament temporar pentru adulți gestionate de AGSSSÎ, este important de subliniat că acestea nu pot asigura condițiile corespunzătoare nevoilor copiilor. Până în momentul de față, aceste centre au putut găzdui doar bărbați strămutați intern. Acest fapt evidențiază situația extrem de dificilă a familiilor cu copii strămutate intern. Studiul de caz prezentat mai jos ilustrează dificultățile în ceea ce privește respectarea principiului unității familiei și asigurarea accesului tuturor membrilor de familie la aceeași formă de protecție.

Studiul de caz nr. 2:

Drumul parcurs de o familie strămutată intern pentru a obține adăpost provizoriu în mun. Chișinău

În noiembrie 2022, Andrei*, cetățean al Republicii Moldova din orașul Bender, a fost persecutat, amenințat, urmărit și privat de libertate în mod ilegal de reprezentanții structurilor de forță transnistrene, pentru că și-a exprimat dezacordul cu privire la afișarea literei Z într-o discuție privată. În cadrul urmăririi penale inițiate de Procuratura mun. Bender s-a constatat că Andrei a fost răpit din curtea casei pe 16.11.2022 și, ulterior, a fost deținut ilegal până pe 20.11.2022 în izolatorul provizoriu al așa-numitei „direcții a ministerului afacerilor interne”.

A doua zi după ce a fost eliberat din izolatorul miliției din Bender, Andrei este sunat de polițiștii din cadrul Inspectoratului de Poliție Bender. Andrei a solicitat ajutor, spunându-le ofițerilor de poliție că nu se simte în siguranță și că ar avea nevoie de suport psihologic. „Mi-au zis că vor vedea ce pot face și că: «Ai grijă, să nu ieși din casă, nu ieși nicăieri în evidență». În fond, mai mult m-au speriat”, a declarat Andrei pentru redacția Asociației Reporterilor „Oameni și Kilometri”. Ulterior, Inspectoratul de Poliție Bender l-a asistat pe Andrei doar în procesul de perfectare a pașaportului moldovenesc.

După ce a primit pașaportul moldovenesc, Andrei a plecat în scopuri de muncă în Cehia pentru o lună și jumătate. În această perioadă, familia sa a rămas în Bender. Revenind în Republica Moldova, Andrei a închiriat pentru familia sa un apartament în Chișinău. Totuși, din cauza faptului că nu putea achita chiria pe termen lung, Andrei a decis să solicite sprijin din partea mai multor oficiali din Chișinău, fără a ști care sunt instituțiile ce i-ar putea acorda asistență și protecție. Răspunsul din partea autorităților întârzie, fapt ce l-a determinat pe Andrei și familia lui să revină în Bender.

Pe 16 martie 2023, a doua zi după ce a revenit în regiune, Andrei află că este chemat în judecată pentru „consum de droguri”. În consecință, Andrei este arestat din nou și privat de libertate pentru 3 zile. A fost eliberat doar după ce și-a recunoscut „vina”. Însă intimidările și persecuțiile nu au încetat. Pe 19 martie 2023, Andrei este informat că pe numele lui este intentat un dosar penal pentru „reabilitarea nazismului” și că are interdicție de a părăsi regiunea.

În acest timp, casa familiei este percheziționată. Totodată, soția sa, care are și cetățenia Federației Ruse, este amenințată că ar putea fi privată de libertate dacă se află că a criticat autoritățile ruse. Pe 20 martie, Andrei și familia sa reușesc să plece din nou din regiunea transnistreană, ocolind punctele ilegale de control ale structurilor transnistrene.

Fiind asistat de avocații Asociației Promo-LEX, Andrei a trimis mai multe demersuri Procuraturii, Avocatului Poporului, Avocatului Poporului pentru Drepturile Copilului, Biroului politici de reintegrare și MMPS. De această dată, în urma intervenției viceprim-ministrului pentru reintegrare, Andrei și familia sa au fost cazați temporar în centrul de plasament al unei asociații obștești.

În paralel, după 9 zile de la trimiterea unei cereri de asistență către MMPS, instituția a informat familia strămutată că aceasta nu întrunește criteriile de eligibilitate pentru a beneficia de serviciile AGSSSÎ sau de serviciile centrelor de plasament temporar pentru refugiați²⁷. De asemenea, MMPS a precizat că centrele pe care le gestionează nu pot asigura condițiile corespunzătoare nevoilor copilului, accentuând că separarea copilului de părinți nu poate fi justificată. Deși MMPS a evidențiat importanța prevenirii separării copilului de părinți, nu a făcut trimitere la vreo cazare alternativă sau adăpost administrat de ONG-uri. În schimb, a recomandat familiei strămutate să se adreseze la instituții de stat care răspund de alte portofolii, cum ar fi ANOFM.

În Bender, Andrei și familia lui nu se mai pot întoarce. „Au fost la părinții soției de câteva ori și m-au căutat. Tot întreabă de mine.” „Am obosit”, relatează Andrei.

* Numele a fost modificat pentru a proteja confidențialitatea și siguranța persoanei.

O prezentare detaliată a cazului lui Andrei a fost realizată de redacția Asociației Reporterilor „Oameni și Kilometri”, în reportajul „Andrei nu se mai întoarce în Transnistria”, <https://oamenisikilometri.md/andrei-nu-se-mai-intoarce-in-transnistria/>.

În legătură cu studiul de caz nr. 2, este important de spus că asistența oferită de organizațiile societății civile nu se bazează pe parteneriate publice-private sau pe colaborări formalizate între agențiile teritoriale de asistență socială/instituțiile de profil de la nivelul central și ONG-urile de pe malul drept al Nistrului. În aceste condiții, direcționarea PSI din regiunea transnistreană către adăposturile private este realizată tardiv și doar la solicitarea directă a unor ONG-uri sau reprezentanți ai autorităților publice centrale.

Răspunsul MMPS la cererea de informații de interes public formulată de Promo-LEX indică faptul că există relații de cooperare informale între ONG-urile din regiunea transnistreană, MMPS, Organizația Internațională pentru Migrație (OIM) și centrele de asistență și protecție de pe malul drept al Nistrului doar pe segmentul victimelor sau potențialelor victime ale traficului de ființe umane, în cadrul Mecanismului național de referire pentru protecția și asistența victimelor infracțiunilor (MNRV)²⁸.

Totodată, ne atrage atenția și faptul că cazarea PSI în centrele gestionate de entități neguvernamentale sau în alte locații private este realizată doar în baza unor înțelegeri informale pe termen scurt. Respectiv, atât timp cât termenul de ședere a PSI în asemenea centre nu este reglementat în niciun fel, această soluție nu este potrivită și viabilă pentru a asigura accesul PSI la cazare pe termen lung și pentru a facilita integrarea lor durabilă pe malul drept al Nistrului. La fel, nu este reglementat nici termenul de ședere a PSI în centrele de plasament gestionate de stat și nici condițiile de prelungire a acestuia, fapt ce creează un climat de incertitudine.

De asemenea, studiile de caz prezentate anterior relevă că cereri de asistență a PSI din regiunea transnistreană au fost adresate în repetate rânduri DGAMS din Chișinău, care a punctat că nu poate asigura accesul PSI din regiunea transnistreană la adăpost sau cazare temporară. Motivul invocat este lipsa serviciilor de plasament pentru persoanele adulte în mun. Chișinău. Totodată, nu este posibilă nici cazarea temporară a PSI din regiunea transnistreană în centrele de plasament pentru refugiați. Conform unui răspuns al MMPS din martie 2023, aceste centre oferă servicii de plasament strict persoanelor strămutate din Ucraina, iar posibilitatea unei derogări de la cadrul normativ nu a fost invocată²⁹.

În fine, merită menționat și faptul că, anterior, la solicitarea Asociației Promo-LEX și a BPR, PSI din regiunea transnistreană au fost găzduite inclusiv de IGM, în Centrul de cazare a solicitanților de azil pe care-l gestionează. Acest centru are capacitatea de a asigura cazare temporară pentru solicitanții de azil, protecție internațională, acces la servicii juridice, sociale și psihologice, precum și siguranța persoanei și a bunurilor care-i aparțin.

28 Răspunsul Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. S-733/24 din 26.02.2024.

29 Răspunsul Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. 01/1064 din 29.03.2023.

3. Cadrul legislativ ucrainean și georgian privind strămutarea internă

Cea mai importantă nevoie a PSI după strămutare este să li se ofere un adăpost temporar. Lipsa unui număr suficient de locuințe sau alte spații adecvate pentru cazarea temporară a PSI conduce la întoarcerea prematură a PSI la locul de reședință abandonat sau la plecarea în străinătate.

Strategia Guvernului Ucrainei privind Strămutarea Internă până în 2025

În Georgia, statutul juridic al PSI, drepturile și obligațiile lor sunt reglementate din 1996, atunci când a fost adoptată o lege specială privind strămutarea internă³⁰. Legea a fost adoptată în urma afluxului de PSI din regiunile Abhazia și Osetia de Sud, de la începutul anilor 1990. În Ucraina, legea cu privire la drepturile și libertățile PSI a fost adoptată în 2014, drept răspuns la strămutarea internă generată de invazia Rusiei³¹. În cele ce urmează, vom face referire doar la normele care stipulează dreptul la adăpost.

În primul rând, legea georgiană nr. 1982-IIS din 2014 stabilește expres că fiecărei PSI ar trebui să i se asigure o locuință adecvată, respectând principiul unității familiei³². Conform acestei legi, locuința adecvată este „o locuință transferată în proprietatea sau posesia legală a unei PSI, care oferă condițiile necesare pentru o viață demnă, inclusiv condiții echitabile privind siguranța și igiena, precum și accesibilitatea infrastructurii”. Instituția responsabilă de asigurarea locuințelor PSI, relocarea acestora și îmbunătățirea condițiilor de trai este Agenția pentru PSI, Ecomigranți și Asigurarea Mijloacelor de Trai, aflată în subordinea Ministerului pentru PSI din Teritoriile Ocupate, Muncii, Sănătății și Protecției Sociale din Georgia³³.

Locuințele sunt oferite după ce persoanei i se acordă statutul de PSI și i se eliberează un certificat de PSI de către Ministerul pentru PSI din Teritoriile Ocupate, Muncii, Sănătății și Protecției Sociale din Georgia. Ulterior, PSI poate depune o cerere de acordare a locuinței, care este examinată de o comisie instituită în cadrul Agenției pentru PSI, Ecomigranți și Asigurarea Mijloacelor de Trai. Fiecare cerere este însoțită de un chestionar de evaluare a nevoilor specifice ale PSI. Aceste cereri sunt evaluate în baza unor criterii și standarde orientative, care au fost elaborate de o comisie interinstituțională în anul 2013, constituită din reprezentanți ai Ministerului pentru PSI din Teritoriile Ocupate, Muncii, Sănătății și Protecției Sociale din Georgia, ai diverselor agenții guvernamentale, ai organizațiilor internaționale și locale, precum și ai Oficiului Avocatului Poporului.

Până în momentul de față, Agenția pentru PSI, Ecomigranți și Asigurarea Mijloacelor de Trai a implementat mai multe măsuri în vederea satisfacerii cererii crescânde de locuințe³⁴.

30 Georgian Young Lawyers' Association. 2011. *Politica de stat privind persoanele strămutate intern. Analiza deficiențelor*, p. 4. <https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/2011%E1%83%AC%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98/State%20Policy%20on%20Internally%20Displaced%20Persons.pdf>. Accesat la 13.06.2024.

31 Legea Ucrainei nr. 1706-VII din 2014 privind asigurarea drepturilor și libertăților persoanelor strămutate intern. <https://matsne.gov.ge/en/document/view/2244506?impose=original&publication=7>. Accesat la 13.06.2024.

32 Legea Georgiei nr. 1982-IIS din 2014 privind persoanele strămutate intern din teritoriile ocupate ale Georgiei. <https://matsne.gov.ge/document/view/2244506?publication=7>. Accesat la 13.06.2024.

33 Ministerul pentru PSI din Teritoriile Ocupate, Muncii, Sănătății și Protecției Sociale din Georgia (fără dată). *Probleme ale PSI și ale migranților ecologici*. <https://www.moh.gov.ge/ipd.php?uid=202312221453586198427466&lang=1&y>. Accesat la 14.06.2024.

34 Ministerul pentru PSI din Teritoriile Ocupate, Muncii, Sănătății și Protecției Sociale (fără dată). *Probleme ale PSI și ale migranților ecologici*. <https://www.moh.gov.ge/ipd.php?uid=202312221453586198427466&lang=1&y>. Accesat la 14.06.2024.

Figura 2. Inițiativele implementate de autoritățile georgiene pentru a asigura accesul PSI la locuințe

Construcția de clădiri rezidențiale noi în 5 orașe din Georgia pentru 7.000 de familii strămutate intern.

Proiectul „Casa rurală”, care presupune achiziția de case în zonele rurale. Suma de bani pe care o primește fiecare familie strămutată intern variază în funcție de numărul de membri de familie. Achiziția locuinței poate avea loc inclusiv prin cofinanțarea cheltuielilor de către familia strămutată.

De exemplu, în 2020, Agenția pentru PSI, Ecomigranți și Asigurarea Mijloacelor de Trai a achiziționat peste 700 de case în zone rurale pentru familiile strămutate intern³⁵. Este de remarcat faptul că Agenția se concentrează pe achiziția caselor care dețin propriile loturi de teren, pentru a asigura o sursă suplimentară de venit PSI.

Cumpărarea apartamentelor de la companiile de construcții.

Transferul spațiilor rezidențiale care se află în proprietatea statului către PSI.

Ajutor financiar pentru plata chiriei în caz de urgență. O PSI poate beneficia de acest ajutor financiar dacă (1) trăiește în condiții extrem de precare, fapt demonstrat printr-o evaluare a spațiului de locuit, (2) nu a primit o locuință de stat și nu are acces la o locuință alternativă, (3) face parte din categoria persoanelor aflate sub pragul sărăciei și (4) a primit statutul de victimă conform legii privind prevenirea violenței împotriva femeilor, violenței domestice, protecția și sprijinirea victimelor, se află într-un adăpost sau centru de criză și perioada de ședere este pe cale de a expira.

Compensație bănească unică în cazuri urgente sau speciale. Pentru a beneficia de acest suport financiar, PSI trebuie să îndeplinească cel puțin unul dintre următoarele criterii:

- ▷ decesul unui membru de familie în cazul în care familia este defavorizată social;
- ▷ familia strămutată intern este social vulnerabilă;
- ▷ boală oncologică;
- ▷ acordarea statutului de persoană cu handicap grav;
- ▷ familie numeroasă, dacă sunt cel puțin 3 membri cu vârsta sub 18 ani;
- ▷ nevoia de intervenție chirurgicală, dacă familia strămutată intern este social vulnerabilă;
- ▷ statutul de veteran de război sau de decedat în războiul pentru integritatea teritorială, libertatea și independența Georgiei;
- ▷ statutul de părinte singur/văduv;
- ▷ acordarea statutului de victimă unei persoane care se află într-un adăpost sau centru de criză, conform legii privind prevenirea violenței împotriva femeilor, violenței domestice, protecția și sprijinirea victimelor;
- ▷ deteriorarea sau distrugerea locuinței familiei strămutate intern.

35 Agenda.ge. 2020. „Agenția georgiană pentru PSI și Ecomigranți a achiziționat 734 de case în zone rurale pentru familiile strămutate intern”. <https://agenda.ge/en/news/2020/2059#gsc.tab=0>. Accesat la 15.06.2024.

În ceea ce privește cazul Ucrainei, este de remarcat faptul că legea nr. 1706-VII din 2014 prevede (1) dreptul PSI la condiții sigure pentru viață și sănătate, (2) asigurarea condițiilor adecvate pentru șederea temporară sau permanentă pe teritoriul Ucrainei, (3) plata costurilor pentru utilități suportate de spațiile comune de cazare a PSI (cămine, tabere de vară, sanatorii, pensiuni, hoteluri etc.) și (4) asigurarea de către instituțiile publice centrale, autoritățile publice locale și persoanele juridice de drept privat a dreptului la adăpost temporar gratuit pentru PSI, pentru o perioadă de 6 luni; prelungirea acestui termen este valabilă în cazul familiilor numeroase, al persoanelor cu dizabilități și al persoanelor în etate. Articolul 11 din lege stipulează explicit că este în competența administrațiilor publice locale să ofere PSI în folosință temporară spații locative sau locuințe sociale adecvate, cu condiția ca acestea să acopere costurile pentru utilități. O altă prerogativă a autorităților publice locale este constituirea fondurilor de locuințe destinate cazării temporare a PSI.

Totodată, cadrul normativ ucrainean prevede expres că Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar este responsabil de aprobarea unei liste a adăposturilor temporare, coordonarea activităților privind înființarea adăposturilor temporare și asigurarea condițiilor minime de trai³⁶. Lista actualizată a locurilor în care PSI pot fi găzduite temporar este disponibilă pe website-ul Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar³⁷. Această listă include informații despre locația spațiilor de plasament, numărul maxim de locuri disponibile și datele de contact.

De regulă, plasarea PSI în centrele gestionate de stat se face în baza unui act de identitate care confirmă cetățenia Ucrainei/unui document care atestă dreptul de ședere permanentă (pentru străini și apatrizi) și a certificatului de PSI. Totuși, conform Rezoluției nr. 930 din 1 septembrie 2023 adoptate de Guvernul Ucrainei, lipsa actelor de identitate nu poate constitui un motiv pentru a refuza găzduirea PSI în centrele de plasament temporar pe o perioadă de până la 60 de zile calendaristice³⁸. În textul rezoluției se menționează explicit că centrele de plasament temporar sunt obligate să găzduiască PSI, în cazul în care există paturi libere, întocmind un act privind asigurarea cu cazare de urgență în lipsa documentelor, cu condiția ca PSI să respecte regulile de ședere în centrele de cazare temporară.

Pentru a obține certificatul de PSI, care garantează accesul la un spectru larg de servicii de asistență, este necesară depunerea unei cereri, în formatul aprobat de Ministerul Politicii Sociale din Ucraina, la structurile teritoriale de asistență socială sau la organele executive ale consiliilor sătești/orășenești/raionale. Cererea poate fi depusă inclusiv în format electronic, prin aplicația Diia. Certificatul se eliberează în ziua depunerii cererii dacă PSI deține documentele ce confirmă cetățenia Ucrainei și reședința în teritoriile ocupate temporar/în teritoriile în care au loc ostilități militare. În lipsa acestor documente, cererea de eliberarea a certificatului de PSI se examinează în termen de 15 zile lucrătoare³⁹. Potrivit legii ucrainene cu privire la asigurarea drepturilor și libertăților PSI, în lipsa actelor de identitate, solicitantul certificatului de PSI aduce alte probe, cum ar fi carnetul de muncă, documentul de evidență militară, acte care confirmă dreptul de proprietate asupra unui bun imobil sau mobil, certificate de studii, acte medicale, fotografii/înregistrări video, decizii ale administrației publice locale în care este vizat etc.⁴⁰.

36 Cabinetul de Miniștri al Ucrainei. *Rezoluția nr. 930 din 1 septembrie 2023 privind problemele de funcționare a locurilor de cazare temporară pentru persoanele strămutate intern.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#Text>. Accesat la 17.06.2024.

37 Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar din Ucraina (fără dată). *Despre lista generalizată a locurilor de ședere temporară (actualizat).* <https://minre.gov.ua/informacziya/korysna-informacziya/korysna-informacziya-dlya-vpo/pro-uzagalnenyj-perelik-misz-tymchasovogo-prozhyvannya/>. Accesat la 17.06.2024.

38 Rezoluția Cabinetului de Miniștri al Ucrainei nr. 930 din 1 septembrie 2023. *Unele aspecte privind funcționarea locurilor de ședere temporară a PSI.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#n111>. Accesat la 18.06.2024.

39 Diia: Ghidul serviciilor publice (fără dată). *Protecția cetățenilor în timp de război.* <https://guide.diia.gov.ua/thematic-area/zakhyst-hromadian-pid-chas-viiny>. Accesat la 17.06.2024.

40 Legea Ucrainei nr. 1706-VII din 2014 privind asigurarea drepturilor și libertăților persoanelor strămutate intern. <https://matsne.gov.ge/en/document/view/2244506?impose=original&publication=7>. Accesat la 18.06.2024.

La fel de important de evidențiat este faptul că, în iunie 2022, în baza unei hotărâri a Guvernului Ucrainei, a fost instituită funcția de Comisar pentru PSI în cadrul Ministerului Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar⁴¹. Comisarul este principalul funcționar responsabil de protejarea drepturilor și libertăților PSI. Printre atribuțiile acestuia se enumeră colectarea și analiza informațiilor privind asigurarea de locuințe pentru PSI, soluționarea problemelor de asistență socială și pregătirea propunerilor de politici publice pentru viceprim-ministrul Ucrainei pentru teritoriile ocupate temporar⁴². Activitatea Comisarului este sprijinită de operatorii care gestionează linia fierbinte, apelabilă 24/24. Prin intermediul acestei linii de asistență telefonică, secretariatul Comisarului colectează și analizează informații privind nevoile și problemele specifice ale PSI, care servesc drept bază pentru dezvoltarea soluțiilor pe termen lung.

De asemenea, pe lângă măsurile sus-menționate, Ministerul Politicii Sociale acordă o alocație pentru locuință, pe o perioadă de 6 luni, PSI care s-au refugiat din regiunile incluse în lista teritoriilor pe care se desfășoară/s-au desfășurat acțiuni militare sau care sunt temporar ocupate de Federația Rusă, aprobată de Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar, precum și persoanelor ale căror spații de locuit au fost distruse sau deteriorate ca urmare a ostilităților, actelor de terorism și de sabotaj ale Federației Ruse⁴³. Totodată, sunt oferite împrumuturi ipotecare preferențiale în cadrul Programului de Stat „Locuințe pentru PSI”⁴⁴ și compensații pentru persoanele care găzduiesc PSI în propriile locuințe⁴⁵.

41 Rezoluția Cabinetului de Miniștri al Ucrainei nr. 740 din 28 iunie 2022. *Unele aspecte privind protecția drepturilor persoanelor deportate și deplasate intern*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2022-%D0%BF#Text>. Accesat la 19.06.2024.

42 Ibidem.

43 Rezoluția Cabinetului de Miniștri al Ucrainei nr. 332 din 20 martie 2022. *Unele aspecte privind plata alocației pentru locuință PSI*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>. Accesat la 19.06.2024.

44 Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar din Ucraina (fără dată). *Programul „Locuințe pentru persoane strămutate intern”*. <https://minre.gov.ua/en/project-areas-of-the-ministry-of-reintegration/social-and-humanitarian-support/program-housing-for-internally-displaced-persons/>. Accesat la 18.06.2024.

45 Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar din Ucraina. 2023. *Peste 90.000 de proprietari vor primi compensații pentru găzduirea PSI în septembrie*. <https://minre.gov.ua/en/2023/11/02/over-90000-homeowners-will-get-compensation-for-hosting-idps-in-september/>. Accesat la 19.06.2024.

Concluzii

În ultimii 30 de ani, strămutarea internă din regiunea transnistreană, determinată de încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale, continuă să fie o problemă persistentă. Cu toate acestea, legislația națională nu a fost adaptată până în prezent nevoilor și vulnerabilităților specifice ale acestor persoane, cum ar fi nevoia esențială de adăpost sigur. Prin urmare, nu a fost desemnată nicio instituție responsabilă de gestionarea cazurilor de strămutare internă și nu a fost dezvoltat niciun mecanism de coordonare între autoritățile competente.

În această notă analitică, am punctat că, în lipsa unor prevederi clare și a unor linii directe de coordonare între instituții, PSI din regiunea transnistreană nu sunt direcționate către adăposturi sau orice altă cazare provizorie din momentul în care autoritățile competente au fost informate cu privire la caz. Adesea, autoritățile au răspuns tardiv, ad-hoc și neuniform la solicitările de acordare de adăpost, motiv pentru care victimele din regiunea transnistreană au fost expuse riscului de victimizare repetată sau au fost constrânse să revină prematur la locul de reședință permanent din teritoriul ocupat al țării. Capitolul 2 subliniază că PSI li s-a acordat adăpost fie prin implicarea ONG-urilor, fie prin derogări de la legislația în vigoare, fie în urma dialogului informal dintre reprezentanții administrației publice centrale și organizațiile filantropice, abordarea variind în funcție de împrejurări. Cu toate acestea, răspunsul autorităților nu a fost niciodată orientat spre integrarea sustenabilă a PSI pe malul drept al Nistrului.

Totodată, am evidențiat că într-o situație mai dificilă se află familiile cu copii strămutate intern, deoarece centrele de plasament pentru adulți gestionate de AGSSSÎ nu pot asigura condiții adecvate pentru găzduirea copiilor, fapt ce pune în pericol unitatea familiei și siguranța copiilor. Studiul de caz nr. 2 relevă că, în lipsa unui parteneriat public-privat între agențiile de profil și organizațiile care administrează centre rezidențiale, AGSSSÎ nu a reușit să direcționeze familia strămutată intern din Bender către servicii alternative de plasament. Acest caz evidențiază că nevoile categoriilor de PSI deosebit de vulnerabile, cum sunt copiii, necesită o atenție specială.

Un alt aspect important de remarcat este faptul că nu există nicio informație publicată pe website-urile instituțiilor de profil despre măsurile de sprijin acordate PSI sau o linie telefonică care ar putea fi apelată de victimele încălcărilor drepturilor omului din regiunea transnistreană. În aceste condiții, PSI solicită sprijin de la ONG-uri, care însă nu pot substitui întregul spectru de servicii oferite de stat. De asemenea, o altă consecință a lipsei instrumentelor de informare este faptul că direcționarea PSI se face cu precădere între ONG-uri și autoritățile centrale.

Ținând cont de aspectele menționate anterior, este evident că PSI din regiunea transnistreană întâmpină dificultăți în ceea ce privește exercitarea drepturilor omului și nu se pot bucura de același tratament ca orice cetățean aflat în dificultate. Însă această stare de fapt poate fi remediată prin dezvoltarea unui mecanism național care să răspundă inclusiv nevoii primare de adăpost provizoriu.

Recomandări

În primul rând, pentru ca PSI să beneficieze de adăpost sigur din momentul în care autoritățile au fost informate despre caz, este necesar ca Republica Moldova să dezvolte și să adopte **o lege privind PSI din teritoriul necontrolat al țării și un mecanism național de referire a PSI către servicii specializate**. Standardele internaționale, drepturile, nevoile și interesele legitime ale PSI din regiunea transnistreană ar trebui să fie în centrul proceselor decizionale privind strămutarea internă. Pe lângă această recomandare generală, în paragrafele de mai jos, formulăm o serie de recomandări specifice referitoare la accesul la adăpost temporar.

Recomandări adresate Parlamentului Republicii Moldova, Guvernului și instituțiilor subordonate:

- ▶ Crearea unui grup de lucru guvernamental interministerial responsabil pentru elaborarea unui mecanism integrat de gestionare a strămutării interne. Având în vedere complexitatea acestui mecanism și necesitatea unei abordări integrate, acest grup va coordona toate aspectele legate de strămutarea internă, asigurând o colaborare eficientă între ministerele și agențiile relevante. Scopul principal al grupului va fi dezvoltarea și propunerea unor politici și măsuri de sprijin pentru PSI, care să fie ulterior implementate în mod coerent și eficient.
- ▶ Desemnarea unei instituții responsabile de gestionarea și coordonarea cazurilor de strămutare internă, care să dispună de suficiente resurse administrative și financiare pentru a sprijini PSI din regiunea transnistreană.
- ▶ Dezvoltarea unor mecanisme sau linii directe de direcționare a PSI către autorități și/sau serviciile specializate de sprijin. Astfel, se va asigura (1) o colaborare sporită și coerentă între poliție, ONG-uri, structurile de asistență socială și alte entități relevante, (2) direcționarea rapidă a PSI spre servicii de asistență, fără întârzieri inutile și (3) informarea clară a populației din stânga Nistrului și mun. Bender despre existența și accesibilitatea serviciilor de sprijinire.
- ▶ Crearea unei linii de asistență telefonică dedicată PSI din teritoriul temporar ocupat al țării, care să fie activă 24/24. Această linie telefonică ar trebui să permită sesizarea autorităților competente și să asigure direcționarea PSI către servicii specializate, oferind astfel un sprijin imediat și eficient pentru PSI.
- ▶ Identificarea sau înființarea unui centru gestionat de instituțiile de stat care să poată găzdui PSI din regiunea transnistreană în condiții adecvate și sigure. În cazul în care nu există centre adaptate nevoilor copiilor și familiilor cu copii strămutate intern, se recomandă externalizarea acestui serviciu către ONG-urile competente.
- ▶ Colectarea și centralizarea informațiilor privind centrele rezidențiale sau adăposturile gestionate de ONG-uri, care ar putea interveni rapid pentru a furniza servicii de plasament pentru diverse categorii de PSI. Aceste informații ar trebui să fie parte integrantă a mecanismului național în curs de dezvoltare, facilitând astfel colaborarea multisectorială și parteneriatele publice-private.
- ▶ Consilierea PSI din regiunea transnistreană cu privire la modul de căutare și închiriere a locuințelor private.

Recomandări adresate ambasadelor acreditate la Chișinău, oficiilor organizațiilor internaționale în Moldova și altor parteneri de dezvoltare:

- ▶ Sprijinirea și promovarea demersurilor de elaborare a unei legi privind strămutarea internă și de dezvoltare a unui mecanism de direcționare a PSI din regiunea transnistreană spre servicii de suport.
- ▶ Oferirea de expertiză instituțiilor de stat pentru a facilita adaptarea măsurilor la nevoile PSI, la standardele internaționale și la practicile promițătoare identificate în statele care s-au confruntat cu valuri de strămutare internă.

Bibliografie

1. Agenda.ge. 2020. „Agenția georgiană pentru PSI și Ecomigranți a achiziționat 734 de case în zone rurale pentru familiile strămutate intern”. <https://agenda.ge/en/news/2020/2059#gsc.tab=0>. Accesat la 15.06.2024.
2. Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă. *Cadrul normativ*. <https://www.anas.md/cadrul-normativ/#a14>. Accesat la 14.06.2024.
3. Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă. *Harta serviciilor sociale*. <https://www.anas.md/harta-serviciilor-sociale/>. Accesat la 01.07.2024.
4. Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă. *Servicii sociale*. <https://www.anas.md/harta-serviciilor-sociale/servicii-sociale/>. Accesat la 01.07.2024.
5. Asociația Promo-LEX. 2023. *Drepturile omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Retrospectiva anului 2023. Raport*. https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/12/Raport_DORT_RO_2023.pdf. Accesat la 30.05.2024.
6. Avocatul Poporului. 2024. *Raport anual privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2023*. <https://ombudsman.md/post-document/raport-anual-privind-respectarea-drepturilor-si-libertatilor-omului-in-republica-moldova-in-anul-2023/>. Accesat la 30.05.2024.
7. Cabinetul de Miniștri al Ucrainei. *Rezoluția nr. 930 din 1 septembrie 2023 privind problemele de funcționare a locurilor de cazare temporară pentru persoanele strămutate intern*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#Text>. Accesat la 17.06.2024.
8. Cupcea, Polina. 2023. „Andrei nu se mai întoarce în Transnistria”. Asociația Reporterilor „Oameni și Kilometri”, 10 mai. https://oamenisikilometri.md/andrei-nu-se-mai-intoarce-in-transnistria/?fbclid=IwAR3pU4gFTjxBVjwnbmitK2Y8lIBhgLBZTj_QsTzJFkQij-H4yt6hoxc33Mc. Accesat la 09.06.2024.
9. Diia: Ghidul serviciilor publice (fără dată). *Protecția cetățenilor în timp de război*. <https://guide.diia.gov.ua/thematic-area/zakhyst-hromadian-pid-chas-viiny>. Accesat la 17.06.2024.
10. Freedom House. 2024. *Freedom in the World 2023. Transnistria*. <https://freedomhouse.org/country/transnistria/freedom-world/2024>. Accesat la 30.05.2024.
11. Georgian Young Lawyers' Association. 2011. *Politica de stat privind persoanele strămutate intern. Analiza deficiențelor*. <https://gyla.ge/files/news/gamocemebi2012-2013/2011%E1%83%AC%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98/State%20Policy%20on%20Internally%20Displaced%20Persons.pdf>. Accesat la 13.06.2024.
12. Global Protection Cluster. 2010. *Manual pentru protecția persoanelor strămutate intern*. <https://www.unhcr.org/media/handbook-protection-internally-displaced-persons-0>. Accesat la 04.06.2024.
13. Guvernul Republicii Moldova. *Hotărârea nr. 955 din 06.12.2023 cu privire la organizarea și funcționarea Agenției pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă și reorganizarea unor instituții publice aflate în gestiunea acesteia*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140478&lang=ro. Accesat la 20.06.2024.

14. Guvernul Republicii Moldova. *Hotărârea nr. 957 din 06.12.2023 cu privire la constituirea, organizarea și funcționarea agențiilor teritoriale de asistență socială*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143782&lang=ro. Accesat la 20.06.2024.
15. Human Rights Watch. 1993. *Human Rights in Moldova. The Turbulent Dniester*. <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/Moldova0393.pdf>. Accesat la 08.06.2024.
16. Internal Displacement Monitoring Centre, Consiliul Norvegian pentru Refugiați și The Brookings Institution. 2013. *Instrumente naționale privind strămutarea internă: un ghid pentru dezvoltarea lor*. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/Law-and-policymaking_Guide-2013.pdf. Accesat la 03.06.2024.
17. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. 2001. *Directiva 2001/55/CE a Consiliului din 20 iulie 2001 privind standardele minime pentru acordarea protecției temporare, în cazul unui aflux masiv de persoane strămutate, și măsurile de promovare a unui echilibru între eforturile statelor membre pentru primirea acestor persoane și suportarea consecințelor acestei primiri*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055>. Accesat la 05.06.2024.
18. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. 2012. *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (2012/C 326/02)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT>. Accesat la 05.06.2024.
19. Leahu, Daniela. 2023. „Solidari cu Ucraina, condamnați de Tiraspol”. AO Proiectul media „Cu Sens”, 30 noiembrie. <https://cusens.md/ro/reportaje/solidari-cu-ucraina-condamnați-de-tiraspol/?tztc=1>. Accesat la 09.06.2024.
20. Legea nr. 270 din 18.12.2008 privind azilul în Republica Moldova, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136582&lang=ro. Accesat la 07.06.2024.
21. Legea Georgiei nr. 1982-IIS din 2014 privind persoanele strămutate intern din teritoriile ocupate ale Georgiei. <https://matsne.gov.ge/document/view/2244506?publication=7>. Accesat la 13.06.2024.
22. Legea Ucrainei nr. 1706-VII din 2014 privind asigurarea drepturilor și libertăților persoanelor strămutate intern. <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/law-ukraine-ensuring-rights-and-freedoms-internally-displaced-persons>. Accesat la 13.06.2024.
23. Ministerul pentru PSI din Teritoriile Ocupate, Muncii, Sănătății și Protecției Sociale din Georgia (fără dată). *Probleme ale PSI și ale migrantilor ecologici*. <https://www.moh.gov.ge/ipd.php?uid=202312221453586198427466&lang=1&v>. Accesat la 14.06.2024.
24. Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar din Ucraina (fără dată). *Despre lista generalizată a locurilor de ședere temporară (actualizat)*. <https://minre.gov.ua/informacziya/korysna-informacziya/korysna-informacziya-dlya-vpo/pro-uzagalnenyj-perelik-misz-tymchasovogo-prozhyvannya/>. Accesat la 17.06.2024.
25. Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar din Ucraina (fără dată). *Programul „Locuințe pentru persoane strămutate intern”*. <https://minre.gov.ua/en/project-areas-of-the-ministry-of-reintegration/social-and-humanitarian-support/program-housing-for-internally-displaced-persons/>. Accesat la 18.06.2024.
26. Ministerul Reintegrării Teritoriilor Ocupate Temporar din Ucraina. 2023. *Peste 90.000 de proprietari vor primi compensații pentru găzduirea PSI în septembrie*. <https://minre.gov.ua/en/2023/11/02/over-90000-homeowners-will-get-compensation-for-hosting-idps-in-september/>. Accesat la 19.06.2024.

27. Răspunsul Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. S-733/24 din 26.02.2024.
28. Răspunsul Biroului politici de reintegrare nr. 23-78-3189 din 24.03.2023.
29. Răspunsul Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. 01/1064 din 29.03.2023.
30. Rezoluția Cabinetului de Miniștri al Ucrainei nr. 930 din 1 septembrie 2023. *Unele aspecte privind funcționarea locurilor de ședere temporară a PSI.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#n111>. Accesat la 18.06.2024.
31. Rezoluția Cabinetului de Miniștri al Ucrainei nr. 740 din 28 iunie 2022. *Unele aspecte privind protecția drepturilor persoanelor deportate și deplasate intern.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2022-%D0%BF#Text>. Accesat la 19.06.2024.
32. Rezoluția Cabinetului de Miniștri al Ucrainei nr. 332 din 20 martie 2022. *Unele aspecte privind plata alocației pentru locuință PSI.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>. Accesat la 19.06.2024.
33. U.S. Department of State. 2024. *2023 Country Reports on Human Rights Practices: Moldova.* Washington D. C.: Biroul pentru Democrație, Drepturile Omului și Muncă. <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/moldova/>. Accesat la 30.05.2024.
34. Zona de Securitate. 2022. DOC. „Krasnoselski a semnat legea ce pedepsește cu închisoarea oamenii din regiune ce se vor adresa în instanțele legale”. <https://zonadesecuritate.md/doc-krasnoselski-a-semnat-legea-ce-pedepseste-cu-inchisoarea-oamenii-din-regiune-ce-se-vor-adresa-in-instantele-legale/>. Accesat la 28.05.2024.

